

ПСИХОЛОГІЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ МЕТОДІВ ДИДАКТИКИ

У статті зроблена спроба на прикладі одного розділу «Дидактика», («Методи навчання») показати необхідність інтеграції педагогічних і психологічних знань як оптимального варіанту організації вчителем навчального процесу.

В статье сделана попытка на примере одного раздела «Дидактики» («Методы обучения») показать необходимость интеграции педагогических и психологических знаний как оптимального варианта организации учителем процесса обучения.

In the article on the example of the part there is an attempt to integrate the material of pedagogical psychology and didactics the optimal variant of the organization the training process.

Постановка проблеми. Навчально-виховний процес може бути успішним у тому випадку, коли його основою є врахування педагогом вікових і психологічних особливостей дітей. У практиці роботи школи не існують окремо, самі по собі, наприклад, методи навчання, (дидактика) і психологія навчання (педагогічна психологія).

Психологічні і педагогічні знання інтегруються, перш за все, у професійній компетентності вчителя, у його педагогічній майстерності.

У психологічному вченні К. Д. Ушинського в плані побудови дидактики особливо цінною є думка про те, що закономірність навчання хоча і є педагогічною закономірністю, не може не мати своєї специфічної психологічної природи, яка повинна бути врахована при визначенні закономірностей процесу навчання. К. Д. Ушинський вимагав, щоб педагог будував навчання на основі знань тілесних і розумово-моральних прагнень дитини до діяльності: «Але чи не занадто багато ми вимагаємо від педагога, переважно людини практичної, бажаючи, щоб він був, в той же час і психологом? Хіба на ділі не усякий педагог і без того психолог? Він вивчає свого вихованця, його здібності, схильності, позитивні якості і негативні, підмічає розвиток розуму, керує ним, хоче давати спрямування волі, вправляти здоровий глузд,... формує смак, викликає любов до істини – словом, щохвилини обертається в галузі психічних явищ» [3, с. 166-167].

Таким чином, К. Д. Ушинський вимагав, щоб педагог вивчав психічний розвиток вихованця і все навчання будував на глибокому знанні законів розвитку психологічної природи дитини.

Мета статті: проаналізувати сучасні підручники з дидактики (розділ «Методи навчання») та праці К. Д. Ушинського, змістом яких є характеристика методів навчання; виявити можливості інтеграції психологічних і педагогічних знань у застосуванні методів навчання; довести, що без такої інтеграції неможливе особистісно-орієнтоване навчання.

Виклад основного матеріалу дослідження. Сутнісною характеристикою особистіно-орієнтованого навчання є створення умов для набуття кожним учнем сенсу свого вчення і життя. Саме тому новими цінностями освіти стають не знання самі по собі, а знання, спрямовані педагогом безпосередньо на конкретну особистість, на досвід особистісної свідомості, самоорганізації, на особистісний розвиток учня. Для реалізації цієї мети звичні методи «передачі знань» не годяться. Тому основні зусилля педагогів повинні бути спрямовані на організацію інтелектуальної активності особистості, внутрішнього джерела саморозвитку і самоорганізації – само-свідомості.

Необхідною умовою такої організації навчання є психологічне забезпечення педагогічних методів.

На жаль, як зазначає С. В. Кульневич, навіть у самих «передових» посібниках з педагогіки готувати вчителя пропонується за схемою активного виконання заданого зразку, а ніяк не за схемою породження особистісних смислів і цінностей своєї діяльності.

Саме з цієї позиції ми і розглянемо розділ «Методи навчання» підручника В. О. Сітарова «Дидактика» (2, с. 129-180; 216-244) та відповідний розділ «Дидактики початкової школи» О. Я. Савченко (1, с. 129-180) подає основні відомості з загальної психології, а саме: відчуття і сприймання як первинна основа пізнання і навчання; психологічна характеристика уваги і її роль в організації навчання; мнемічні основи процесу навчання; мислення і особливості інтелектуального розвитку в процесі навчання; мовлення і особливості вербального розвитку в процесі навчання; уява і її роль у творчому становленні особистості в процесі навчання.

На жаль, психічні процеси подаються автором ізольовано, не пов'язуються з методами дидактики, у відриві від навчального процесу, без врахування особливостей вікових категорій дітей. Так, після загальної характеристики відчуттів і сприймання в питанні «Розвиток спостережливості» автор підручника обмежується такими загальними фразами: «Культивування спостереження як самостійної психічної діяльності і як методи пізнання дійсності є базою розвитку спостережливості», «спостережливість розвивається в процесі постійного, систематичного удосконалення сприймання». Коли, як, при застосуванні яких методів навчання створюються оптимальні умови розвитку спостережливості – залишається поза увагою автора. Не пов'язується автором з розвитком відчуття і сприймання така проблема, як розвиток сенсорної культури дітей [2, с. 146-147].

Формування уваги в навчальній діяльності [2, с. 154-155] розглядається також поза віковими особливостями дітей. Адже відомо, що умови і засоби розвитку уваги дітей різного віку різні. Не можна погодитися і з таким твердженням автора, як: «Вже дошкільнята можуть годинами слухати цікаві казки, оповідання, проглядати кінокартини» [2, с.155].

Стосовно мнемічних основ процесу навчання В. О. Сітаров зупиняється лише на деяких конкретних мнемічних прийомах (їх також не пов'язує з певними методами організації навчальної діяльності), не даючи поняття мнемоніки, цим самим змішуючи мнемічні прийоми запам'ятовування і встановлення логічно виправданих осмислених зв'язків як всередині того, що запам'ятовується, так і між матеріалом для запам'ятовування.

У зв'язку з розвитком мислення В. О. Сітаров зазначає, що однією з актуальних проблем сучасної дидактики виступає питання про співвідношення теоретичного і емпіричного шляхів формування понять у початковій школі. Але слід було б відмітити, що саме дослідження В. В. Давидова стали основою одного з напрямків розвиваючого навчання, і показати доцільність застосування емпіричного чи теоретичного мислення при використанні певного методу навчання.

Таким чином, педагогічні і психологічні знання в «Дидактиці» В. О. Сітарова представлені ізольовано один від одного, тоді як вчителю необхідно знати, коли і чому саме виникає потреба у застосуванні того чи іншого методу навчання.

У протилежність вище розглянутому підручнику приємне враження викликає «Дидактика початкової школи», автором якої є О. Я. Савченко [1 с. 189-242].

О. Я. Савченко відмічає істотні ознаки методів, характерних для дидактики початкової школи.

Розглянемо **методи усного викладу** навчального матеріалу. Уже у визначенні їх функцій автор інтегрує педагогічні і психологічні знання:

- функція створення психологічної установки на засвоєння нового матеріалу, мотивація пізнавальної діяльності учнів під час вивчення певної теми;
- розкриття причинно-наслідкових та інших зв'язків між предметами та явищами навколишнього середовища;
- зведення знань у певну систему.

Словесні методи, – за О. Я. Савченко, спрямовані як на формування і засвоєння понять, так і на формування і відтворення чуттєвих образів. І зразу ж автором подається психологічне забезпечення цього процесу у першому і другому випадку: у першому випадку вчитель спирається на словесно-логічний апарат мислення учнів, а в другому – на конкретно-образне мислення, їхній особистий чуттєвий досвід, інтелектуальні почуття [1, с. 198].

Для поліпшення сприймання слухової інформації О. Я. Савченко радить використовувати різні способи фіксації уваги на прослуханому залежно від мети повідомлення (лаконічно-зорова опора, зміст і важливість повідомлення, ритміко-інтонаційна виразність мовлення). Автор використовує деякі поради психологів щодо тренування гостроти сприймання слухової інформації.

Щоб активізувати учнів під час слухання розповіді, О. Я. Савченко рекомендує подбати про емоційний настрій дітей, підтримання їхньої уваги [1, с. 199].

Розглядаючи **бесіду** як метод навчання, О. Я. Савченко наголошує на тому, що бесіда – це діалог, а тому правильність відповідей учнів значною мірою залежить від повноцінності запитань. Запитання вчителя під час бесіди можуть активізувати різні пізнавальні процеси: 1) мнемічні – при діяльності пам'яті; 2) продуктивно-пізнавальні запитання спонукають до продуктивного мислення.

За рівнем пізнавальної активності учнів автор віддає перевагу евристичній бесіді, роль якої незамінна для розвитку творчих здібностей; автор аргументує це тим, що під час такої бесіди учні під керівництвом вчителя проходять весь шлях пошуку нового знання, аж до його відкриття (мається на увазі створення і рішення проблемної ситуації).

Психологічним забезпеченням **наочних методів** навчання, за О. Я. Савченко, є організація сприймання і врахування його особливості – вибірковості. Автор вказує на необхідність установки вчителя на сприймання, застерігає від впливу фону на якість сприймання (відволікання уваги від об'єкту вивчення); наголошує на засобах підвищення ефективності процесу сприймання. Саме високою якістю сприймання пояснюється розвиток спостережливості. Посилаючись на В. О. Сухомлинського, О. Я. Савченко рекомендує переключати думку дитини з наочного образу на «обробку» інформації про цей образ, тобто на узагальнення [1, с.206-208].

Характеризуючи **самостійну роботу учнів як метод навчання**, автор наголошує на необхідності урізноманітнювати форму самостійних завдань, щоб працювали різні види сприймання і пам'яті: зорова, слухова, моторна. Не варто переважувати якийсь один вид сприймання. Для підтримання уваги, розширення її обсягу молодшим школярам слід пропонувати такі самостійні завдання, виконання яких потребує поєднання розумових і практичних дій.

Вибір і поєднання методів навчання О. Я. Савченко розглядає також з позиції їх ролі у психічному розвитку дитини. Щоб забезпечити взаємозв'язок усіх функцій навчання, за словами О. Я. Савченко, необхідно урізноманітнювати вибір методів і прийомів, який залежить від урахування вчителем поступового нарощування об'єму і змісту понять.

Отже, з аналізу «Дидактики початкової школи» очевидно, що автор підручника методи навчання розглядає в єдності з особливостями психічного розвитку дитини. Цей зв'язок двосторонній: використання певних методів стимулює розвиток певних психічних процесів і, навпаки, певні психічні процеси забезпечують використання окремих методів навчання.

Висновки. Таким чином, щоб, не ламаючи природи дитини (О. Я. Савченко), вчити, виховувати і розвивати її, створюючи умови для розвитку особистісної свідомості і самоорганізації особистості, вчителю

потрібні не тільки універсальні знання з педагогіки і психології, а і вміння їх інтегрувати безпосередньо в навчальному процесі. Саме таким джерелом знань майбутніх вчителів і можна вважати працю О. Я. Савченко «Дидактика початкової школи».

Список використаних джерел

1. Савченко О. Я. Дидактика початкової школи: [підруч. для студ. пед. фак.-тів] / О. Я. Савченко. – К.: Абрис, 1997. – С.189-242.
2. Ситаров В. А. Дидактика: [учеб. пос. для студ. высш. пед. учеб. заведений] / В. А. Ситаров; [под ред. В. А. Слатенина]. – М.: Издат. центр «Академия», 2002. – С.129-184, С.216-244.
3. Ушинский К. Д. Педагогические сочинения: в 6-ти т. / [сост. С. Ф. Егоров]. – М.: Педагогика, 1988. – Т.1. – С.166-167.
4. Яновицька О. В. Нова дидактика і 1000 дрібниць / О. Яновицька, М. Адамський. – К.: Ред. загальнопед. газ., 2005. – 112с.

Г. П. Бизар,
канд. пед. наук, доцент,
Чернівецький національний університет
імені Юрія Федьковича

АНАЛІЗ ПАРАДИГМ ВИХОВАННЯ В СУЧАСНІЙ СИСТЕМІ ОСВІТИ

У статті аналізуються парадигми виховання в сучасній системі освіти, робиться висновок про наявність в природі людини потенціалу до безперервного розвитку. З цих позицій дуже важливою видається така організація педагогічного процесу, якої вихователь зміг би керувати діяльністю дитини, забезпечувати її активне самовиховання шляхом виконання самостійних та відповідальних дій. Умова ефективності – самостійний вибір або осмислене сприйняття дітьми смислу і мети діяльності.

В даній статті аналізуються парадигми виховання в сучасній системі освіти. Рассматривая каждую парадигму, можно сделать вывод, что в природе человека установлен потенциал до безостановочного развития, мечта к самоактуализации. Каждая личность должна уметь делать выбор и нести за нее ответственность самостоятельно. Очень важно строить педагогический процесс так, чтобы воспитатель руководил деятельностью ребенка, смог организовать его активное самовоспитание путем выполнения самостоятельных и ответственных действий. Условие эффективности воспитания – самостоятельный выбор или осмысленное восприятие детьми смыслом и целей деятельности.

Shaping a person as personalities requires from the society of constant and consciously organized improvements of public education system. Such practice of transformation of the established forms of unbringing impossible without full tilts on scientifically-theoretical psychological knowledge of regularities of development of child. Essence really humanistic relations to unbringing a child denominated in the thesis of its activity as enjoying full rights, rather than object of process of education. Consequently, it is important so build a pedagogical process to managed child activity, organizing its active by completion of independent and responsible actions. The Teacher can and obliged to help a grow person to pass this –